

Відродження традицій
Барської кераміки

 **УКРАЇНСЬКИЙ
КУЛЬТУРНИЙ
ФОНД**

Видання підготовлене за підтримки
Українського культурного фонду.
Позиція Українського культурного
фонду може не співпадати з
думкою автора

Над виданням працювали:

Володимир Титаренко
Михайло Діденко

Роман Григор'єв
Сергій Мірчук

Барське гончарство

Як відомо з історичних та науково-дослідницьких джерел, в місті Барі здавна існував гончарний промисел. У музейних і приватних зібраннях зберігається численна кількість зразків продукції барського гончарного промислу, які легко впізнати за їх стилістичними ознаками форми, розпису і технологічною якістю матеріалу. Вироби барських майстрів являють собою цілісне явище нашої культурної спадщини.

Спробуємо стисло окреслити в даній статті характерні ознаки барського народного гончарства. Слід одразу зауважити, що в Барі розвиток гончарства відбувався в двох напрямках, які для зручності умовно назвемо цеховий і звичайний. В основному вестимо мову про цеховий, який виник і діяв, як усталена гончарська школа з чіткими стилістичними рисами з часів середньовіччя і до початку XX століття, тобто до часу поширення промислово-технічного виробництва. Саме розвиток і утвердження промисловості спричинили занепад і зникнення кустарних народних промислів, в тому числі і цехового гончарства.

У Барі з середньовічних часів (XV-XVI ст.) існував гончарський цех, який своєю продукцією задовольняв потреби міської громади і жителів навколишніх сіл.

Інтер'єр подільської
хати в Національному
музеї народної
архітектури та
побуту в Пирогово

Цеховий устрій мав регламентований характер, який регулювався власним статутом, де чітко прописувалися виробничі, економічні, управлінські і навчальні правила, що їх суворо дотримувалися члени цеху. Суспільна роль цеху була надзвичайно вагомою. Цех брав активну участь в громадському житті міста, в його обороні і розвитку. Тому організаційні і виробничі вимоги в житті цеху були першорядними.

Нам відомо, що гончарні цехи на Поділлі були в Смотричі, Меджибожі, Гайсині, Шаргороді, Яневі та інших містах. Ці середньовічні організації полишили нам мистецькі традиції, відгомін яких дійшов до наших днів в численних артефактах, що нині, як вже тут зазначалося, зберігаються в музеях і приватних зібраннях. Важливим є той факт, що цехові художні традиції завжди унікальні, навіть тоді, коли розташовані близько один від одного територіально.

Для прикладу візьмімо такі гончарні осередки, як Смотрич, Бар і Шаргород. На перший погляд вони здаються подібними, тому що всі три осередки виробляли посуд, що мав розпис на білому тлі. Проте, досвідчений дослідник легко розпізнає продукцію кожного з осередків за стилем розпису, за формою вінця мисок і за характером самої форми миски (огляд будемо робити на прикладі розпису мисок, бо саме тут найповніше проявилось мистецтво гончарського розписування).

Наприклад, миски барських гончарів мають чітку конічну форму і специфічне вінце, яке відсутнє в смотрицьких чи шаргородських мисках. Порівняно з барськими мисками, шаргородські мають явно виражену опуклу сферичну форму і така відмінність у формі мисок цих двох осередків послідовно прослідковується, маючи постійну наявність у виробках всіх шаргородських майстрів. Такої ж стабільної послідовності у формотворенні дотримувалися барські і смотрицькі гончарі.

Тиква. Автор невідомий. I чверть XX ст. Музей мистецької родини Кричевських (с. Опішня, Полтавська обл.). КН-11689/К-11196. 22,9х18,4

Миска. Автор невідомий.
І чверть ХХ століття.
Колекція Володимира
Титаренка. Національний
музей-заповідник українського
гончарства в Опішному.
КН-8498/К-7881. 8,2х26,8

Щодо Смотрича, то форма мисок цього осередку майже наближена до барських, проте вінце зовсім інше. Це щодо форм, але основне розмаїття ховається в стилі розписування, і тут майстри кожного з названих трьох осередків зовсім оригінальні.

Розписи гончарів Бара і Шаргорода стилістично близькі, але мають свої особливості в загальній композиції розпису, тобто, шаргородські гончарі розписом заповнювали весь внутрішній простір миски, в той час як барські майстри розпис komponували в центрі миски, залишаючи значну частину сферичного простору вільним і чистим. Чудовим взірцем цього композиційного принципу є миска барського майстра з зображенням птаха на яблуневій гілці з квіткою (тут образ яблуневої гілки вводиться умисне, на відміну від птаха на калиновій гілці, що її вживали в своїх розписах смотрицькі гончарі). На відміну від розмаїтих трактувань образу птаха на гілці смотрицькими майстрами, барські майстри послідовно дотримувалися стійкого «каліграфічного» і однотипного трактування свого образу птаха на гілці, проявляючи бездоганну графіку ліній.

Тут доречно приділити більш детальну увагу цьому «класичному» взірцеві керамічного розпису барських гончарів, для якого характерна раціональна скупість графічних контурів, вишукана плавність ліній, максимально допустимий аскетизм творення форми і птаха, і гілки з квіткою. Жодного зайвого штриха! Це яскравий показник високої майстерності і бездоганної естетики.

**Скульптура народна
«Олень».** Автор
невідомий. Кінець
XIX - початок ХХ
століття.
Національний центр
народної культури
«Музей Івана
Гончара». КН-2447.
15,2х14,7

Щось подібне в українському гончарстві зустрічаємо лишень у гончарів Шостопаляця з Сокаля на Львівщині та у гончарів села Дибинці на Київщині. Мова тут про найвищий «пілотаж» в народному мистецтві гончарного розпису. Сьогодні дослідникам важко з певністю з'ясувати, хто був цей барський майстер і чи він був один. Важко заперечити думку, що таку «каліграфію» розпису майстри культивували з часів середньовіччя в гончарському цеху. Тільки в регламентованій традиції цеху можливо було досягти такої високої досконалості, що ми її бачимо в розписі цієї барської миски.

На жаль, мало імен гончарів збереглося в народній пам'яті, їх всього кілька, і вони не мають гарантованого зв'язку з конкретними гончарними виробами, щоб впевнено говорити про їх мистецький внесок. Але один з барських майстрів подбав все-таки про своє безсмерття і увічнив своє ім'я, підписуючи ним свої твори.

Подільська кераміка в
Національному музеї
народної архітектури та
побуту в Пирогово

Горнята-близнята. Автор невідомий. Початок XX століття.
Національний музей народної архітектури та побуту в Пирогово

Мова про Павла Самоловича. В колі барських гончарів він посідає особливе місце, завдяки сюжетним композиціям на полумисках, що нині є окрасою музейних колекцій в Києві і Санкт-Петербурзі.

За певними припущеннями дослідників, Павло Самолович перебував деякий час в Косові, нинішньої Івано-Франківської області. Саме в косівських гончарів він запозичив спосіб ритованого малювання по сирому гончарному виробі. Серед барських гончарів він єдиний, хто користувався ритованим малюнком. Очевидно, що Павло Самолович міг бачити чи бути знайомим з творчістю Олексія Бахматюка, знаменитого гуцульського гончара, що прославився сюжетними гончарними розписами.

Адже, серед барських майстрів гончарства Павло Самолович єдиний, хто творив на полумисках сюжетні композиції. Мова не про те, що Самолович був учнем Бахматюка, тому що сюжети Самоловича мають специфічне авторське трактування і по малюнку, і по змісту. Та й стилістика малювання у Самоловича зовсім далека від стилю розписів Олексія Бахматюка. Очевидно, що тут мовиться лише про змістовий вплив, а саме, відтворення в сюжетах сцен з містечкового побуту та народного життя, що в Бахматюка, що в Самоловича.

Як зазначалося вище, Павло Самолович стоїть особняком в середовищі барських гончарів, проте він безумовно належить до барської гончарської традиції, тому що його сюжети на полумисках «пересипані» деталями і детальками чисто барської традиції – це і віночки по обводу полумиска, і окремі елементи в самих сюжетах, як декоративні окраси, що заповнюють порожні місця.

Отже, цехова традиція барського гончарства стилістично і технологічно особлива, оригінальна і має чіткі мистецькі і технічні ознаки, які не мають аналогій в інших гончарських осередках. Але поряд із цеховою існувала і звичайна народна традиція, яка мала свої характерні риси і цим відрізнялася. Цікаво, що ці два явища в барському гончарстві, очевидно, існували одночасно завжди, або лиш під час короткого перехідного періоду. Слід сподіватися, що подальші археологічні і архівні дослідження прояснять ситуацію більш конкретно.

Інтер'єр Національного
музею-заповідника
українського гончарства в
Опішному

Звичайна народна традиція (повторно зауважую, що таке термінологічне визначення є чисто умовним і вжито для більшої зручності в поясненнях) мала свої формальні і декоративні осередкові ознаки і цим відрізнялася від інших гончарських традицій Поділля.

На жаль, цей пласт барської гончарської культури мало досліджений і належні йому предмети рідше зустрічаються в музейних зібраннях, а там, де є – кількість їх незначна.

По-перше, тут форма мисок має кілька різновидів – зустрічаються конусоподібні, як у цехових, але більше форм з заломом. Форма миски з заломом зустрічається в багатьох інших осередках Поділля (Меджибіж, Паланка, Бубнівка, Крищенці, Рахни-Лісові та ін.) і таке поширення цієї форми є свідченням давності традиції. Проте, розпис тут не має аналогів в цеховій традиції, він наділений ознаками архаїчної самотності і має численні варіації komponування. Напрошується припущення, що архаїзм орнаментного декорування зберігся з давніших часів, коли середньовічних гончарських цехів ще не було.

Підтвердження чи заперечення таких припущень отримаємо лиш після ґрунтовних і глибоких досліджень.

Наявність на теренах одного осередку двох несхожих формотворчих і орнаментальних традицій є доволі унікальним фактом і зайвим свідченням недостатнього наукового вивчення, яке б дозволило в повній мірі осягнути дійсну реальність процесів, що відбувалися в нашій етнічній культурі в порівняно недалекі часи. Таке становище мусить породити в суспільстві громадянську ініціативу, результатом якої стали б рушійні процеси по створенню в Барі (і не тільки) повноцінного музейного закладу мистецького і краєзнавчого спрямування. Музей - це прообраз багатoproфільної просвітницької структури, на базі якої можуть відбуватися: освіта молоді, виховання дітей і молоді, науково-дослідна робота, вітчизняна і зарубіжна туристична діяльність, ефективна економічно-виробнича діяльність і багато інших форм діяльності.

Барське гончарство є винятковим культурно-історичним явищем, на сьогодні мало вивченим, але значимість якого важко перебільшити по причині його давності в часі і високій мистецькій якості, як компонента нашої етнічної культури.

Володимир Титаренко, методист з питань нематеріальної культурної спадщини Вінницького обласного центру народної творчості, заслужений діяч мистецтв України

**Миска. Автор невідомий. I половина XX століття.
Колекція Володимира Титаренка. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному.
КН-8504/К-7887. 9,2х27,2**

Національний музей-заповідник українського гонтарства в Опішному

Миска. Автор невідомий.
І чверть XX століття. Колекція
Володимира Титаренка.
КН-8499/К-7882. 7,1х28

Тиква з розбитим
вінцем.
Автор невідомий.
Початок XX ст.
КН-8521/К-7904.
30,3х20,2

Миска. Автор невідомий.
I чверть
XX століття.
Колекція
Володимира
Титаренка.
КН-8500/К-7883.
7,6х29,1

Глечик. Автор невідомий.
I половина XX століття.
Колекція Володимира
Титаренка.
КН-8523/К-7906. 19,4х15,2

Національний центр народної культури "Музей Івана Тонгара"

Ваза.
Автор невідомий.
Кінець XIX - початок
XX століття.
КН-2635. 15,5х10,8

Полумисок.
Автор невідомий.
Кінець XIX - початок
XX століття.
КН-2683. 6,3х28,3

Національний музей народної архітектури та побуту в Мирогово

Миска.

Автор невідомий.
Початок XX століття.
КВ-125/28/КС-514

Тиква з розмальованим
вушком.

Автор невідомий.
Початок
XX століття.

Вінницький обласний краєзнавчий музей

Туква. Автор невідомий.
Початок XX століття.
КС-2111. 30х21,6

Чашка-гличик. Автор невідомий.
Початок XX століття.
КС-293. 7,5х6

Полумисок.
Автор невідомий.
Початок
XX століття.
КС-801. 6х23

Іграшка. Автор невідомий.
Початок XX століття.
КС-267. 7x5x2

Миска.
Автор невідомий.
20-30 роки
XX століття.
КС-193. 6x19

Іграшка. Автор невідомий.
Початок XX століття.
КС-268. 5,5x5,5x2

Миска.
Автор невідомий.
Початок XX століття.
КС-194. 9x20

Вінницький обласний художній музей

Полумисок.
Автор - Павло
Самолович.
Початок
XX століття.

Полумисок.
Автор - Павло
Самолович.
1899 рік.
К-173. 7х29

Чашка-гличик.
Автор невідомий.
Початок XX століття.
К-472. 4,5х5,5

Фляга.
Автор невідомий.
Початок
XX століття.
К-365. 35х27

Глечик.
Автор невідомий.
Початок
XX століття.
К-269. 21х10

Полумисок.
Автор невідомий.
Початок
XX століття.
К-281. 5х23

Мисочка.
Автор невідомий.
Початок XX століття.
К-335. 2,5х8,5

Музеї та світлиці Бара

Тиква з відбитим вушком.
Автор невідомий. Початок
XX століття. Барський коледж
транспорту і будівництва

Глечик.
Автор невідомий. Початок
XX століття. Барський
районний історичний музей.
ОФ-6539

Тиква. Автор невідомий.
Початок XX століття. Світлиця
Барської ЗОШ I-III ступенів №1

Тиква.
Автор невідомий.
Початок XX століття.
Барський районний
історичний музей. КП-168

Барська кераміка в приватних зібраннях

Тиква. Автор невідомий.
І половина XX століття.
Приватне зібрання Наталії Стрельчук
28,5x17,8

Миска. Автор невідомий.
20-30 роки XX століття.
Приватне зібрання
Андрія Одиноких

Іграшка. Автор невідомий.
І половина XX століття.
Приватне зібрання
Андрія Одиноких

Гончарний пленер та науково-практичний семінар

У рамках Міжнародного фестивалю-ярмарку «APPLE BAR» 20 жовтня відбувся науково-практичний семінар та пленер з відродження традицій Барської кераміки. Участь у ньому взяли народні майстри та науковці з кількох гуманітарних вишів, а також музеїв гончарства. Вони досліджували Барську кераміку та створювали вироби у стилі барських гончарів XVII-XX століття. Саме тоді народні майстри виробили унікальні особливості виробів, – біле тло з обов'язковим художнім елементом – птахом.

У стародавньому Барі гончарним промислом займалася третина населення. Барська кераміка прирівнювалася за художньою значимістю до бубнівської та кришинецької.

Якість барських глин не дозволяла виготовляти вогнетривкий посуд, тому майстри створювали здебільшого столові та декоративні вироби: миски, полумиски, тарілки, макітри, глечики, навіть іграшки.

Але у XX столітті під час голодоморів, війн та репресій ця традиція та техніка були втрачені. Сьогодні у Барі не працює жоден гончар. Але є народні майстри, які готові відродити давнє ремесло, відпрацювати техніки, описати і дослідити орнаменти.

*Миска в стилістиці
Павла Самоловича.
Оксана Ропотілова.
Жовтень 2018 року*

**Миска в стилістиці
Барської кераміки.**
Сергій та Світлана Погонєць.
Жовтень 2018 року

Серед них вінницькі гончарі Вікторія Ніколаєва, Людмила Філінська, Михайло Діденко, мистецтвознавець Володимир Титаренко, викладач і журналіст Тетяна Січко, громадський активіст Ігор Козак та багато інших.

Під час семінару мистецтвознавці, музейники та гончарі обговорювали питання відродження унікальної Барської кераміки, а також відтворювали на практиці її особливості, виготовляючи вироби у цій особливій стилістиці. Виготовлені під час пленеру вироби були представлені 21 жовтня на виставці під час фестивалю «APPLE BAR». Гості заходу змогли не лише помилуватися експозицією, але й взяти участь у майстер-класах з гончарства.

**Олеся Шуткевич,
газета «День»**

**Дзвоники в стилістиці
Барської кераміки.**
Володимир Слубський.
Жовтень 2018 року

